

GüneyEge

ISSN 2148-7685 Temmuz / 2017 Yıl 4 / Sayı 13

KÜLTÜR ve İNANÇ TURİZMİ

LYKOS VADİSİ'NİN
ZENGİNLİKLERİ

BODRUM'U YÜRÜYEREK
KEŞFEDELİM!

SAKLI GÜZELLİĞİYLE
GEÇMİŞTEN MİRAS: BOZKURT

KUŞADASI TARİH,
KÜLTÜR ve DOĞA ROTALARI

T.C. GÜNEY EGE KALKINMA AJANSI TEKNİK DESTEK PROGRAMI

TR32/17/TD

2017

Toplam Bütçe
600.000 ₺

Proje Başına En Fazla
15.000 ₺

Son Başvuru Tarihi
29 Aralık 2017 - Saat:18:00

BAŞVURU DÖNEMLERİ

Mart - Nisan	Mayıs - Haziran	Temmuz - Ağustos	Eylül - Ekim	Kasım - Aralık
28 Nisan 2017 Saat:18:00	30 Haziran 2017 Saat:18:00	31 Ağustos 2017 Saat:18:00	31 Ekim 2017 Saat:18:00	29 Aralık 2017 Saat:18:00

Başvurunun Teslim Edileceği Adresler

AYDIN YATIRIM DESTEK OFİSİ
Ata Mah. Denizli Bulvarı
No:18 Aydın Ticaret Borsası Kat:6
AYDIN
Tel.: +90 256 211 0 216, +90 256 211 0 217
Faks: +90 256 211 0 213

T.C. GÜNEY EGE KALKINMA AJANSI
Pamukkale Üniversitesi
TEKNOKENT 2. Kat Çamlaraltı Mahallesi
Hüseyin Yılmaz Caddesi No:67 20070
Pamukkale/DENİZLİ
Tel.: +90 258 371 88 44
Faks: +90 258 371 88 47

MUĞLA YATIRIM DESTEK OFİSİ
Şeyh Mahallesi Turgutreis Caddesi
Belediye Kapalı Otoparkı Kat:1
MUĞLA
Tel.: +90 252 213 17 92, +90 252 213 17 93
Faks: +90 252 213 17 82

Başvurular, geka.gov.tr adresinden de ulaşılabilecek kaysuygulama.kalkinma.gov.tr üzerinden yapılmalıdır. Başvurunun tamamlanması için başvuru dosyasının son başvuru zamanından önce Ajansa teslim edilmesi zorunludur.

İÇİNDEKİLER

TEMA: GÜNEY EGE'DE KÜLTÜR VE İNANÇ TURİZMİ

UZMAN GÖZÜYLE

04

KÜLTÜR TURİZMİNDEN
BEKLENTİ ARTIYOR

22

ZEYBEK VE EFELİK
KÜLTÜRÜ ÜZERİNE...

38

LYKOS (ÇÜRÜKSU) VADİSİ'NİN
ZENGİNLİKLERİ

62

KÜLTÜR VE TURİZM
ALANINDAKİ DESTEKLER

BÖLGEDEN HABERLER

66

TÜRKİYE'NİN İLK CAM FESTİVALİ
4. DEFA DENİZLİ'DE

67

ÜLKEMİZİN İLK
VEGAN FESTİVALİ DİDİM'DE

68

3. ULUSLARARASI
BODRUM DANS FESTİVALİ

ÖRNEK UYGULAMALAR

12

AKDENİZ'DEN EGE'YE, GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE
BİR YÜRÜYÜŞ ROTASI: KARIA YOLU

28

KUŞADASI TARİH, KÜLTÜR VE
DOĞA ROTALARI

PROJELER

32

TARİHİ KUŞADASI
LİMANI VE
KÜLTÜREL ROTALAR

34

BODRUM'U YÜRÜYEREK
KEŞFEDELİM!

36

DÜNYA MİRASI
LAODİKEİA
UYANIYOR

41

DİDİM İNTERAKTİF TANITIM SİSTEMİ
İLE TANITILYOR

42

BULDAN'NIN
TURİST
PROFİLİNİN
BELİRLENMESİ

43

KANUNİ YOLU İLE MUĞLA'DA
ALTERNATİF BİR KÜLTÜREL ROTA

52

FETHİYE'DE
MEMNUN
MÜŞTERİLER,
SÜREKLİ KAZANÇLAR

53

MİSAFİRLERİNE DAHA İYİ HİZMET VEREN
MARMARIS İÇİN, ESNAFLAR ÖĞRENİYOR

54

SÖKE
EKOTURİZM
İLE TANIŞIYOR

İÇİNDEKİLER

AJANSTAN HABERLER

10 GÜNEY EGELİ
TEMSİLCİLER ,
ULUSLARARASI
AR-GE İŞBİRLİKLERİ
ZİRVESİ VE
FUARINDA

20 ARAP
DÜNYASININ
SOSYAL
MEDYA
FENOMENLERİ
MUĞLA'DA

26 GÜNEY EGELİ
ENERJİ
VERİMLİLİĞİ
TOPLANTILARI
TAMAMLANDI

44 BÖLGEMİZİN
SAĞLIK VE SPOR
TURİZMİ POTANSİYELİ
HESTOUREX
FUARI'NDA
TANITILDI

GÜNEY EGELİ KEŞFEDELİM

16 GÜNEŞE ADANMIŞ ŞEHİR: DİDİM

48 SAKLI GÜZELLİĞİYLE GEÇMİŞTEN MİRAS: BOZKURT

58 GELENEKSEL, DOĞAL, TARİHİ VE KÜLTÜREL
DEĞERLERİYLE MENTEŞE

Künye

İmtiyaz Sahibi

Güney Ege Kalkınma Ajansı
Adına Genel Sekreter Vekili
Özgür AKDOĞAN

Yazı İşleri Müdürü

Ece ÇELİK

Genel Yayın Yönetmeni

Özgür AKDOĞAN

Görsel Yönetmen

Melis AKBAY

Yayın Kurulu

Berna AYKÖSE
Hafize Dilek KELEŞ
Zeynep DONAT

Yayın Mahiyeti

Kurumsal Dergi

Yayın Türü

Yerel Süreli

Yayın Periyodu

3 ayda bir

Yapım

Anadolu Basın Merkezi
www.anadolubasin.com

Baskı Tarihi

11 10 2017

ISSN 2148-7685

Dergi Ücretsizdir.

Baskı ve Cilt

Arkadaş Basım Sanayi Ltd. Şti.
Kazım Karabekir Cad. Sütçüoğlu İş Hanı
No:37/4 Ulus/Ankara

Dergide bulunan yazılar ve fotoğraflar aksi belirtilmedikçe GEKA'nın resmi görüşünü yansıtmaz. İmzalı makalelerdeki yazılar, yazarına aittir.

Yönetim Yeri

Pamukkale Teknokent Çamlaraltı Mh.
Hüseyin Yılmaz Cd. No:67 B Blok Kat:2 20070
Pamukkale/Denizli

LYKOS (ÇÜRÜKSU) VADİSİ'NİN ZENGİNLİKLERİ

**Hazırlayan: Prof. Dr. Celal ŞİMŞEK / Laodikeia Kazısı Başkanı
Pamukkale Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü**

Yaşadığımız topraklar olan Anadolu dünya medeniyet ve kültür tarihinin ana merkezi konumundadır. İnsanlığın yaşam izlerinin milyonlarca yıl öncesine dayandığı kalıntılar, her geçen gün arkeologlar tarafından tespit ederek bilim dünyasına duyurulmaktadır. Özellikle Batı Anadolu ve Lykos (Çürüksu) Vadisi bu verilerin somut kalıntılarının ortaya çıkartıldığı ve çıkartılmakta olduğu bir alandır. Kocabaş'ta bulunan "Kocabaş-Denizli Adamı" olarak bilim dünyasına tanıtılan Homo Erectus'a ait kafatası 1 milyon 200 bin yıl öncesine tarihlenmiştir. Bölgenin kronolojisini tamamlar şekilde Honaz ve çevresinde ele geçirilen taştan yapılmış kesici ve delici aletler, 750 bin ile 250 bin yıl öncesinin arkeolojik verileridir.

Lykos Vadisi'nin güney, batı ve iç Anadolu'yu birbirine bağlayan bir bağlantı noktasında olması, iklimin uygunluğu, toprakların verimliliği ve su kaynaklarının bolluğu, bu Vadiyi her dönemde insanlar için cazip kılmıştır. Etrafı dağlarla çevrili olan Vadide Kolossai, Laodikeia, Hierapolis, Tripolis, Karura, Attouda ve Trapezopolis gibi kentlerin kurulmasının ana nedeni coğrafyanın sağladığı bu avantajlardır. Dezavantaj ise bölgenin birinci derece deprem kuşağı içinde yer almasıdır. Bu durum aslında çokta kötü

sayılmaz. Çünkü deprem ve buna bağlı oluşan fay kırıkları, bölgede termal suları ve traverten oluşumlarını sağlamıştır. Özellikle Pamukkale travertenleri ve bir fay kırığında oluşturulan pagan dinsel alanı Plutonium, antik dünyada yeraltına giriş kapısı sayıldığından kutsal sayılarak rağbet görmüştür. Diğer ana sebep ise ticarettir. Lykos Vadisi kentlerinin Büyük Menderes Nehri kanalıyla denizaşırı ülkelere yaptığı ticaret çok önemli olup bu antik dönemde kentlerin zengin olmalarını sağlamıştır. Bunun başında tekstil ve tekstil ürünleri, hububat, canlı hayvan ve ürünleri ile mermer ticareti gelmektedir. Lykos Vadisi kentlerinin bu zenginliği daha MS 1'inci yüzyıl ortalarında bölgede Hristiyanlığın yayılmasında çok etkili olmuştur. Paulos'un Hristiyanlığı yayması için zengin kentlerden katkı talep etmesi, Anadolu'da İlk Yedi Kilise'nin oluşmasını sağlamıştır.

Lykos Vadisi'nde Hristiyanlığın görülmesi, MS 40-50 yıllarından itibaren başlar. Bu din önce Hierapolis, Laodikeia ve Kolossai'de yayılmıştır. Laodikeia'da bulunan Yahudi topluluğu, Hristiyanlığa geçişte Aziz Paulos'un ilk vaazlarının kabul edilmesine yardımcı olmuştur. Aziz Paulos'un Kolossaili Aziz Epaphras'a yolladığı mektuplar Laodikeia, Kolossai ve Hierapolis halkına okunmuştur.

Laodikeialılar başta bu yeni dine fazla ilgi göstermemişlerse de daha sonra Hristiyanlık bölgede hızla yayılmıştır. Aziz Paulos'un yazdığı mektuplar (Colossaililere Mektup'ta, I, 2 ve IV, 15-16) sayesinde Laodikeia erken bir piskoposluk merkezi haline gelmiştir. Kent alanına yayılan birçok kilise bunun somut verileridir. Anadolu'da yer alan Yedi Kilise içinde yedinci ve sonuncu yani yedinci sırada yer alan Laodikeia, ilk kilise olan Efes ile aynı düzeyde dini statüye sahiptir. Diğer kiliseler Smyrna (İzmir), Philadelphia (Alaşehir), Pergamon (Bergama), Sardis (Salihli) ve Thyateira (Akhisar) kentlerinde yer alır. Bu kentlere verilen bir onurlandırmadır. İlk Yedi Kilise unvanı verilen bu kentlerde ticaretin getirdiği zenginlik ön plandadır. Bu kentlerin zenginliği yeni dinin hızlı bir şekilde yayılmasında önemli bir etkidir.

Lykos Vadisi'nin metropol kenti olan Laodikeia, ticaretin getirdiği zenginliğin yanı sıra Anadolu'nun Yedi Kilisesi'nden biri olmasıyla da önem kazanmıştır. Kent bu önemi ilerleyen yüzyıllar içinde de devam ettirmiş, MS 4'üncü yüzyıldan itibaren Hac Merkezi haline gelerek dinsel bir özelliğe sahip olmuştur. Hristiyanlığı 313 yılında Milano Fermanı ile serbest bırakan İmparator Büyük Constantinus'un ölümünün ardından bu dinle ilgili tartışmalar başlamıştır. Laodikeia'da 341-381 tarihleri arasında yapıldığı bilinen bölgesel (Frıgya kentleri için) fakat Hristiyanlık için belirleyici kararların alındığı önemli bir konsil toplanmıştır. Bölgesel olmasına rağmen Hristiyanlık âlemini çok etkileyen ve tüm kiliselerce evrensel kabul edilen bu konsilde, 60 belirleyici kanun kabul edilmiştir. Laodikeia Konsili, kazısı ve restorasyonu tamamlanan Laodikeia Kilisesi'nde yapılmış olmalıdır. Bu özelliği ile İmparator Büyük Constantine (MS 306-337) Dönemi'nde yapılan ve özgünlüğü bozulmamış olan Laodikeia Kilisesi, Hristiyanlık dini mimarisi için önemli bir yapı konumundadır. Farklı plan tipi ile de öne çıkan Laodikeia Kilisesi; biri doğuya (syntrona-ruhban sınıf ve koro alanı), beşi kuzeye ve beşi de güneye bakan toplam 11 (ikisi nartekste-son cemaat yeri) adet apsise sahip olup naos (iç mekan) bazilikal planlı üç nefe (bölüme) ayrılarak inşa edilmiştir. Kilisenin naosunda traverten bloklarla örülmüş ve yapının çatısını taşıyan 10 adet ayak, Prothesis (hazırlık) ve Diakonikon (kutsal eşyaların korunduğu) mekânları, ambon (kürsü), bema (ruhban sınıfa ayrılan tören alanı) ve doğuya bakan ana apsis içerisinde synthronon yer almaktadır.

Diğer taraftan Lykos Vadisi'nin önemli kentlerinden biri olan Kolossai, MS 1'inci yüzyılda Hristiyanlığın vadiye yayılması için bir tekstil tüccarı olan Aziz Epaphras ile

ön plana çıkmıştır. Çünkü Aziz Paulus'un mektuplarının Roma'dan getirilerek Lykos Vadisi kentlerinde okunması ve dinin yayılması görevi, Kolossai Aziz Epaphras'a verilmiştir. MS 4'üncü yüzyıldan sonra Kolossai eski önemini kaybetmiş, MS 7'nci yüzyıldan itibaren yeni kurulan Khonai (Honaz) önem kazanmaya başlamış ve bu dönemde yapılan kiliseden dolayı kentin adı Hagios Mikhael (Aziz Mikail ya da Baş Melek) olarak da anılmıştır.

Mikhael Kilisesi, Anadolu'nun en önemli kiliselerinin başında gelir. Günümüzde bu büyük ve önemli kiliseden yüzeyde hiçbir iz görülmemektedir. Kolossai yazar Niketas Khoniates (6,231) 1176 yılında Myriokephalon Savaşı öncesi Bizans İmparatoru Manuel'in "...fevkaledde büyük, şahane güzellikte ve her bakımdan hayranlık uyandıracak bir sanat eseri olan Başmelek Mihail Kilisesi'ni ziyaret ettiğini..." bildirmiştir. Bu ifadeden 11'inci ve 12'nci yüzyılda bu kilisenin çok önemli bir yapı olduğu anlaşılmaktadır.

Lykos Vadisi içinde yer alan Hierapolis, Bizans tarihi için önemli bir kenttir. Çünkü bu kent, antik dönemdeki kutsallığını ve saygınlığını, Bizans Dönemi'nde de sürdürmüştür.

Acıpayam Yazır, Hacı Ömerağa Cami, harim bölümünden taşıyıcı ahşap direkler, mihrap ve kalem işi süslemeler

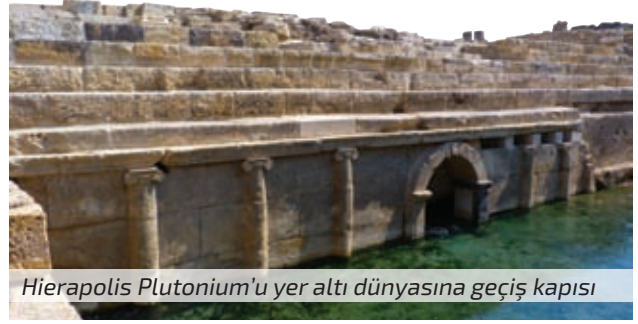

Kaklık Mağarası içinde traverten oluşumları

Hierapolis'te Hristiyanlık MS 1'inci yüzyıldan itibaren yayılmaya başlamıştır. Kentin kutsallığı ve önemi, MS 80 yılında on iki havariden biri olan Aziz Phillippus'un, yeni dini yaymak için Hierapolis'e geldiğinde, kızıyla birlikte martyr (din şehidi) edilmesinden kaynaklanmaktadır.

MS 4'üncü yüzyılın sonu-5'inci yüzyılın başlarında, Aziz Philippus'un kutsal alanının yapılmasından sonra kent, Metropolitik seviyesine yükselmiştir. Aziz Philippus Martyrium'u, Hierapolis'in dinsel kimliğinin, Hristiyanlık için ne kadar önemli olduğunun bir göstergesidir. Bu alan şehrin en üst noktasındaki bir tepe üzerinde yer almaktadır. Son zamanlarda Hierapolis'te yapılan kazı çalışmaları ile Aziz Philippus'un martyriumunun yanında, içinde azizin mezarının da olduğu üç nefli bir kilise daha ortaya çıkartılmıştır. Bu kilise ve içinde yer alan mezar Hristiyanlık dünyası için büyük önem taşımaktadır.

Lykos Vadisi arkeolojik yerleşmeleriyle Batı Anadolu'nun önemli bir kültür turizm alanıdır. Son zamanlarda Hierapolis'in yanında Laodikeia ve Tripolis'te yapılan kazı ve restorasyon çalışmaları, zengin arkeolojik kalıntılarıyla bu önemi daha da ortaya koymaktadır. Bölge aynı zamanda Hierapolis, Laodikeia ve Kolossai kentleriyle Hristiyanlar için dinsel kimliği ile ön plana çıkmaktadır. Bunun yanında Denizli kalem işi süslemeli ve ahşap direkli Geç Osmanlı Dönemi camileriyle de gezilip görülecek alanların başında yer almaktadır. Bölgenin doğal oluşumları Pamukkale travertenleri, Kaklık Mağarası, Dodurgalar Mağarası, Güney Şelalesi, Süleymanlı Gölü, Çivril Işıklı Eumeneia Antik Kenti ve Gölü, Honaz Milli Parkı, Babadağ ve Buldan Evleri, Bozdağ Kayak Merkezi, Çameli Yayılacık paraşüt alanı gibi gezilip görülecek yerlerden sadece bazılarıdır. Bölgenin termal alanları sağlık turizmi için vazgeçilmez zenginlikler sunmaktadır. Tüm bunlar bir sanayi ve ihracat kenti olan Denizli'nin turizm alanında da çok özel ve çeşitli zenginliğe sahip olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Bunun için Denizli'de arkeolojik zenginliklerin ortaya çıkartılması ve ayağa kaldırılması ile bölgenin turizm değerlerinin tanıtılması olmazsa olmazların başında yer alır.

Hierapolis Plutonium'u yer altı dünyasına geçiş kapısı

Seçme Kaynakçalar

- Akçakoca, F.** Laodikya (Laodiceia), Denizli, 1937.
- Arthur, P.** Bizans ve Türk Dönemi'nde Hierapolis (Pamukkale), Çev. N. Fırat, İstanbul, 2006.
- Arundell, F.V.J.** A Visit to the Seven Churches of Asia, London, 1828.
- Brown, P.** Geç Antikçağ'da Roma ve Bizans Dünyası (Çev. T. Kaçar), İstanbul, 2000.
- Corsten, Th.** "Die Inschriften von Laodikeia am Lykos", Teil 1, Inschriften Griechischer Städte aus Kleinasien Band 49, Bonn, 1997.
- D'Andria, F.** Cehennem'den Cennet'e Hierapolis (Pamukkale),Plutonium, Aziz Philippus'un Mezar ve Kutsal Alanı (Çev. N. Fırat), İstanbul, 2014.
- Erdemir, H.** "Woollen textiles: An International Trade Good in the Lycus Valley in Antiquity", Colossae in Space and Time, Linking to an Ancient City (Ed A.H. Cadwallader - M. Trainor), Oakville, 2011, 104-129.
- Eusebius,** Eusebius of Caesarea Church History (Book, IV, V, VI, VII), trans. G.A. Williamson, Penguin Classics, 1990.
- Huttner, U.** Early Christianity in the Lycus Valley (Trans. D. Green), Leiden-Boston, 2013.
- Milner, T.A.M.** History of The Seven Churches of Asia, London, 1832, (Laodikeia, chapter XI, 328-35).
- Niketas Khoniates,** Historia (Ioannes ve Manuel Komnenos Devri), Çev. F. İşitan, TTK, Ankara, 1995.
- Percival, H.R.trans.** The Seven Ecumenical Councils of the Undivided Church, Oxford, 1900, 123-160.
- Ramsay, W.M.** Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası (Çev. M. Pektaş), İstanbul, 1960, 44-45, 178-181.
- Ramsay, W.M.** St. Paul The Traveller and The Roman Citizen, London, 1897.
- Ramsay, W.M.** The Cities and Bishoprics of Phrygia, Oxford, 1895.
- Ramsay, W.M.** The Social Basis of Roman Power in Asia Minor, Aberdeen, 1941.
- Ruge, W.** "Laodikeia", RE XII.1, Stuttgart, 1924, 722-724.
- Strelan, R.** "The Languages of the Lycus Valley", Colossae in Space and Time, Linking to an Ancient City (Eds. A.H. Cadwallader - M. Trainor), Oakville, 2011, 77-103.
- Şimşek, C.** Kutsal Kent Laodikeia'nın Kiliseleri, Denizli, 2012.
- Şimşek, C.** Laodikeia (Laodiceia ad Lycum), Laodikeia Çalışmaları 2, İstanbul, 2013.
- Şimşek, C.** Laodikeia Kilisesi, Lykos Vadisi'nde Hristiyanlık, Denizli, 2015.
- Şimşek, C.** 10. Yılında Laodikeia (2003-2013), Laodikeia Çalışmaları 3, İstanbul, 2014, 33-69.
- Şimşek, C. vd.,** www.pau.edu.tr/laodikeia/ (Laodikeia Antik Kenti hakkında genel bilgiler, tarihçe, yapılar ve 2002-2016 yılına kadar olan kazı çalışmaları).
- Trebilco, P.** "Christians in the Lycus Valley: the view from Ephesus and from Western Asia Minor", Colossae in Space and Time, Linking to an Ancient City (Eds. A.H. Cadwallader - M. Trainor), Oakville, 2011, 180-211.
- Wilson, M.** Biblical Turkey, A Guide to the Jewish and Christian Sites of Asia Minor, İstanbul, 2010.